

doi: 10.15407/dse2015.03.010

УДК 37.015.6

В.М. НОВИКОВ

д-р екон. наук, проф., зав. від.

Інститут демографії та соціальних досліджень

імені М.В. Птухи НАН України

E-mail: valery.economy@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ФУНКЦІЙ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розвиток дошкільної освіти і виховання дітей набуває все більшої актуальності у зв'язку з необхідністю формування інтелектуального потенціалу особистості, відповідного вимогам трансформаційного суспільства. У статті структуровано функції дитячих закладів з огляду на динаміку психологічних процесів у дошкільному віці. Зроблено аналіз психологічного становлення особистості і визначено його біологічні і соціальні особливості. Обґрунтовано, що завданням дошкільної освіти повинно бути переважно забезпечення позитивної соціалізації дітей. Звертається увага на необхідність посилення функціональності дошкільних закладів.

Вирішенню нагальних проблем виховання дітей сприятиме розширення мережі дошкільних закладів різних форм власності, в тому числі сімейних і приватних. Потрібні реальні зміни в освітній практиці та їх подальша інституціоналізація, орієнтація на різносторонні інтереси споживачів освітніх послуг. Варіативна частина програм дошкільної підготовки має бути спеціалізованою та відповідати соціальним потребам населення і психологічним особливостям дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільне виховання, приватні заклади дошкільної освіти, професійна орієнтація, соціалізація, інтелект, темперамент.

В.Н. Новиков

д-р екон. наук, проф., зав. отд.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

E-mail: valery.economy@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Развитие дошкольного образования и воспитания детей приобретает все большую актуальность в связи с необходимостью формирования интеллектуального потенциала личности, соответствующего требованиям трансформационного общества. В статье структурированы функции детских учреждений исходя из динамики психологических процессов в дошкольном возрасте. Сделан анализ психологического становления личности и определены его биологические и социальные особенности. Обосновано, что заданием дошкольного образования должно быть преимущественно обеспечение позитивной социализации детей. Обращается внимание на необходимость усиления функциональности дошкольных учреждений.

© НОВИКОВ В.М., 2015

150

ISSN 2072-9480. Demography and Social Economy, 2015, № 3 (25)

Решению основных проблем воспитания детей будет способствовать развитие сети дошкольных учреждений разных форм собственности, в том числе семейных и частных. Необходимо внести реальные изменения в практику образования детей и осуществить их последующую институционализацию, обеспечить ориентацию на разносторонние интересы потребителей образовательных услуг. Вариативная часть программ дошкольной подготовки должна быть специализированной и соответствовать социальным потребностям населения и психологическим особенностям детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, частные учреждения дошкольного образования, профессио-нальная ориентация, социализация, интеллект, темперамент.

V.N. Novikov

Dr. of economics, Prof., Head of Department
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60
E-mail: valery.economy@mail.ru

FEATURES OF TEACHING AND EDUCATIONAL FUNCTIONS OF PRESCHOOL EDUCATION

The development of preschool education and child rearing is becoming more urgent due to the need of forming intellectual potential of the individual, relevant to requirements of transformation society. Functions of pre-school institutions are structured in view of the dynamics of psychological processes in preschool age. It is substantiated that the tasks of pre-school education should mainly consist of ensuring the positive socialization of children. In the article the necessity to enhance the functionality of pre-school institutions is suggested.

Expanding the network of private pre-school institutions could be the solution to urgent problems of child rearing and education. There is an urgent need for real changes in educational practice and their subsequent institutionalization, focus on the diverse interests of consumers of educational services. The variable part of pre-school programs should be specialized and meet the social needs of the population and psychological characteristics of children in preschool age.

Key words: preschool education, private pre-school institutions, vocational guidance, socialization, intelligence, temperament.

Постановка і науковий аналіз проблеми. Професійна орієнтація кадрів для української економіки перетворилася на одну з найгостріших проблем. Цивілізаційний розвиток суспільства пред'являє підвищенні вимоги до професійної освіти молоді, яка вступає в життя після закінчення навчальних закладів. Проте результати навчання не відповідають потребам економіки країни, випускники не проявляють інноваційної активності, здатності розробляти і впроваджувати новітні технології й адаптуватись до гнучких виробничих і соціальних процесів.

Фундамент професійної культури і кваліфікації закладається школою. Однак у системі навчання все сильніше відчувається розбалансування програм виховання особистості у ланцюжку дошкільної та шкільної освіти. У бажанні виправити ситуацію прагнуть модернізувати підхід до організації виховної роботи і навчання в усіх ланках освітньої системи, починаючи з дошкільних закладів. При цьому роль і місце дошкільної освіти у профорієнтації не визначають. Традиційно значення освіти у профільному навчанні розглядають як виявлення схильності до певного роду професійної діяльності. З наукової точки зору така позиція щодо дошкільних закладів не достатньо аргументована. Питання, з якого віку визначати майбутню професію, залишається дискусійним. Проте суперечки з цієї теми актуалізуються тим, що Україна швидко втрачає якість освіти і послідовно поступається авторитетною позицією у світовому

освітньому рейтингу. Змістовний бік освіти у межах кластеру «дошкільне виховання – навчання у середніх загальноосвітніх закладах» набуває пріоритет в прагненні країни у довгостроковій перспективі посісти місце серед провідних інтелектуально розвинених держав.

Численні дослідження у різних країнах свідчать, що інтелектуальний і матеріальний внесок у ранній розвиток дитини та дошкільну освіту є найбільш результативним з точки зору довгострокових соціальних і освітніх ефектів. Питаннями розвитку дошкільної освіти в контексті конкурентоспроможності людського потенціалу займаються Г.А. Дмитренко (G.A. Dmytrenko), В.В. Медвідь (V.V. Medvyd), С.В. Мудра (S.V. Mudra), Т.І. Бурлаєнко (T.I. Burlaenko), зміст навчальних технологій досліджують А.Е. Волков (A.E. Volkov), Б.Л. Фрумін (B.L. Frumin), І.М. Римаренко (I.M. Rymarenko), прогнозу динаміки і структури – О.М. Хмелевська (O.M. Khmelevska) [1, С. 33, 34, 136, 330; 2, С. 60, 61; 3, С. 11–12; 4, С. 163–176]. Значну роль у розумінні фундаментальних проблем вікового виховання відіграють роботи Е. Фромма (Erich Fromm) [5], Л. Хьела, Д. Зиглера (Larry A. Hjelle, Daniel J. Ziegler)[6] та інших дослідників у галузі формування психології людини.

Проте масштаб завдань удосконалення програм дошкільної освіти постійно розширюється і ускладнюється, що потребує постійної уваги до ключових інститутів розвитку навчально-виховного процесу, які не можуть розглядатись окремо від інших соціальних інститутів. Сучасна економіка вимагає від освітньої сфери переходу до інноваційних педагогічних технологій, безперервного освоєння нових компетенцій і кваліфікацій. Зусилля суспільства, спрямовані на вирішення цих проблем, наштовхуються на невизначеність програм дошкільної підготовки, недостатню конкретизацію напрямів виховання дітей дошкільного віку. Емпіричним способом, виходячи тільки з вроджених рис характеру, ці питання розв'язати неможливо. Дослідження зазначеної проблеми пов'язане з психологічною наукою і визначенням на її основі адаптаційних можливостей дитини як базового підґрунтя формування завдань для діяльності дошкільних закладів і початкової школи.

Сучасна концептуальна позиція «людиноцентричної освіти» ставить в основу дошкільної системи виховання «організацію процесу виявлення у дітей генетичних здібностей і характерних рис особистості» і на підставі визначених характеристик – розробку особистої картки (паспорту особистості), куди заносилися б результати спостережень [7, С. 278]. Виходячи з цього, концептуальні основи формування наскрізного цілепокладання в системі дошкільної і шкільної освіти – «це виявлення і спостереження якостей особистості, які потрібно знати самому учню про себе для самовизначення у майбутньому (насамперед, у сфері трудової діяльності, щоб знати «сродню» працю) соціальному середовищі» [4, С. 166]. Ця версія людиноцентричної системи освіти і державного управління спирається на те, що людина є передусім біологічною сутністю, органами чуттів сприймає образи і явища реального світу, визначає шлях самореалізації: «Оскільки людина є біологічна істота, більшість з ... властивостей є природними. Це означає, що спостерігати за особистістю з моменту її народження, а потім у системі освіти, та допомогти їй визначитися зі своїм «Я» – це і буде першим напрямом та сприяння самореалізації особистості протягом життя» [4, С. 164]. Такий рецептурний підхід до визначення вікових особливостей дитини на ранньому етапі розвитку та її самореалізації не враховує можливість ймовірнісного характеру дитячої поведінки. У будь-якому випадку здібності, схильність психіки не є статичними властивостями особистості. Вони динамічні та змінні. Протягом певного часу одні схильності поступаються місцем іншим.

Спроба сконструювати модель поведінки дитини полемічна у своїй основі, оскільки націлена на селекційні результати, які не мають чітких критеріальних ознак унаслідок гнучкості самого предмету дослідження.

Мета роботи – на основі аналізу психологічних особливостей розвитку особистості і практики застосування новітніх педагогічних технологій виховання обґрунтувати актуальність соціалізації дітей та її інституціоналізацію у якості пріоритетних завдань дошкільної освіти.

Викладення основного матеріалу. Дошкільне виховання стає самостійним елементом сучасної системи освіти. По-перше, воно є масовим і всеохопним видом догляду за дітьми віком від 3 до 6 років. По-друге, перебування дітей, яким виповнилось 6 років, у дошкільних закладах стало обов'язковим. По-третє, виховання у дошкільному віці набуло ознак інституту соціалізації, у рамках якого формується соціальний профіль покоління, яке зростає, та індивідуальна ідентичність дитини. При цьому виникають ризики, які відображають загальні вимоги суспільства до освіти. За відсутності чіткої стратегії дошкільного виховання педагогічні елементи і прийоми шкільного навчання переносяться у дошкільні заклади, що не виправдовується на практиці. У зв'язку з цим обов'язковою вимогою обґрунтування програм дошкільної освіти є врахування вікових особливостей психологічного розвитку дитини. Для усвідомлення соціальних і духовних процесів, які відбуваються у дитячому віці, корисно звернутись до думки спеціалістів. Життєвий шлях людини, як вважають психологи, – складний ланцюг безперервних перетворень, визначених взаємодією психічних і фізіологічних факторів. Аналіз причин неповторних відмінностей між людьми і практичне використання його результатів бере початок у давніх Китаї та Греції. Вже тоді виникла потреба диференціювати людей за їхніми особистими властивостями і, виходячи з цього, реагувати на їхню поведінку. Попри певні досягнення, проблема, як було зазначено вище, зберігає свою актуальність і у сучасному світі, що свідчить не тільки про її практичне значення, але й невичерпність. Наукові принципи пізнання взаємодії соціально-психологічних і фізіологічних факторів, визнані у минулі століття, не мають альтернативи, але потребують не стільки підтвердження, скільки розвитку з позицій оцінки основних властивостей особистості.

До фундаментальних вроджених і набутих якостей особистості, які визначають специфіку дитячої та взагалі людської поведінки, належать темперамент і характер. Сучасні дослідження еволюції психології та духовного життя людини підтверджують біологічну природу темпераменту, визначену ще грецьким цілителем Гіппократом у IV ст. до н. е. На його думку, особливості психіки і поведінки людини залежать від співвідношення чотирьох рідин. Грецькі назви цих рідин – кров (сангвінс), жовта жовч (холе), чорна жовч (мелайна холе), лімфа (флегма) – стали назвами темпераментів у сучасній психології (сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик). Темперамент дається людині від народження і є даром природи. Дитина народжується з певним набором якостей і особливостей поведінки, які у своїй основі не змінюються протягом життя. Вони не залежать від ситуації, рівня освіти і професійного статусу. Отже, на основі темпераменту не можна орієнтувати особу на певний професійний вектор. Таке твердження стосується не тільки дітей дошкільного, але й молодшого шкільного віку. Психологія людини не зводиться до фізіології. Антична концепція біологічної основи темпераменту завдяки пізнішим дослідженням була доповнена уявленнями про вплив складних систем умовних зв'язків, що виникають у результаті набутого індивідуального життєвого досвіду [8, С. 280]. У зв'язку з цим потрібно розглянути, наскільки результати досліджень змогли вплинути на розуміння психології взагалі і психології дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку зокрема.

На початку ХХ століття на основі теорії умовних і безумовних рефлексів було доведено, що біологічні фактори (властивості рідини) не є визначальними для темпераментів. Головними для них стають особливості функціонування нервової системи. Автором цієї ідеї академіком І.П. Павловим введено поняття типу вищої нервової системи, який характеризується комбінацією властивостей збудження і гальмування. Так розпочато відхід від суто біологічного трактування темпераменту. У 1950-ті рр. видатний психолог Б.М. Теплов, продовжуючи творчу роботу І.П. Павлова, досліджував відмінності між людьми на психофізіологічному рівні та визначив, що вроджені властивості і типи нервової системи не визначають поведінку дітей або їхні психологічні особливості. Але вони утворюють підґрунтя, на якому легше формуються одні типи поведінки й індивідуальні особливості і важче – інші. Отже, темперамент слугує біологічною основою для побудови характеру, формування якого є результатом виховання, життєвого досвіду і власних зусиль індивідуума. Діти і дорослі одного темпераменту можуть мати несхожі характери і, навпаки, темперамент надає певну форму проявам характеру. Структура характеру охоплює чимало окремих рис або типових проявів, які є його рисами. Відомий американський психолог Г. Олпорт доводив, що у людини можна виокремити від двох до десяти провідних рис характеру і велику кількість другорядних [8, С. 281]. Характер вбирає в себе вроджені якості і умови становлення особистості (сімейні традиції, власний і батьківський досвід). Зараз серед психологів домінує думка, що біологічні властивості самі по собі не зумовлюють людську поведінку. Вона завжди є складним сплавом природних факторів і впливу середовища. Така позиція ставить під сумнів сталість критеріїв і показників, якими намагаються характеризувати поведінку дитячої особистості, можливість достовірного виявлення її тренду у майбутньому. Головна причина цього полягає в тому, що втрачається співставлення характерних ознак поведінки особистості, а отже, її практична доцільність.

Розуміння темпераменту і знання вроджених особливостей організації нервової системи є важливим у процесі вибору певного роду занять. Для деяких професій навіть встановлюються оптимальні профілі властивостей темпераменту. При цьому важливо мати на увазі, що жодний тип темпераменту не трапляється у чистому вигляді. Існують перехідні і змішані темпераменти. Американські аналітики психолог А. Басс і генетик Р. Пломин, проаналізувавши багато наукових праць з проблем темпераменту, довели, що досі, не зважаючи на велику кількість психологічних і фізіологічних досліджень, відсутня єдність у трактовці цього поняття. Вони виявили критерії, за якими можна визначити психічні риси, приналежні до темпераменту. Це генетична обумовленість будь-якої властивості темпераменту і його успадкування; прояв темпераменту в ранньому дитинстві; незмінність протягом життя; адаптивність або пристосування людини до соціального середовища [8, С. 272, 273].

Дані висновки мають значення для розкриття зв'язку між професією й індивідуальними особливостями дитини, отже важливі для формування педагогічних технологій навчання і виховання. Для ряду професій рекомендовано мати інформацію про профіль темпераменту і вроджених особливостей організації нервової системи працівників.

До універсальних вроджених характеристик психіки людини належать інтелект та креативність – здатність генерувати нестандартні ідеї, продукувати оригінальні способи вирішення проблем. У контексті даної статті важливо визначити їх генетичну сталість і діапазон можливого впливу на професійний шлях людини, для чого варто звернутися до напрацювань психологічної науки.

В основі інтелекту лежить властивість нервової системи до пізнання, здатності до навчання і логічного мислення. В результаті психогенетичних досліджень встановлена переважна генетична обумовленість рівня розвитку інтелекту. Вплив успадкованих факторів на формування інтелекту найбільш сильний на етапі переходу від раннього дитинства до молодшого шкільного віку. При цьому інтелект розвивається поетапно, психологами складено періодизацію психічного розвитку дитини. Кожний етап її розвитку завершується з певними неузгодженнями: освоєння однієї системи пріоритетів і цінностей не співпадає з попередньою. Це розходження є причиною кризового психологічного стану. Після цього починають формуватись властивості, які не розвивалися раніше. Попередні засвоєні цінності посилюють розвиток нових. Завдяки такому процесу готується наступний етап розвитку дитини, спрямований на реалізацію особистості, в тому числі у майбутній професійній діяльності. Періодизація показує залежність між інтелектуальним розвитком, пізнавальною здатністю та загальним становленням дитини як соціального індивідууму. Отже, психіка й інтелект дитини розвиваються не прямолінійно, а по складній спіралі, де кожний виток функціонально складніший за попередній [2, С. 334]. Одним із важливих аналітичних висновків розгляду процесу реалізації успадкованих (генетичних) властивостей є кореляція між розумовими здібностями біологічних батьків і дітьми, яка з роками не зменшується, а, навпаки, посилюється. Їх розвиток відбувається через діяльність і соціальну практику.

Відомий педагог В.А. Сухомлинський вважав, що психіка й інтелект дошкільнят є диференційованими поняттями і перебувають під впливом біологічних факторів, соціуму і виховної культури. Психіка й інтелект дитини – не готовий продукт, вони є результатом тривалого виховання і навчання. Первинні рефлексії з часом замінюються дорослою логікою мислення [9, С. 270].

Багато психологів розглядають розвиток інтелекту як певну вісь розвитку психіки в цілому. Так вважав, наприклад, швейцарський психолог Ж. Піаже, який ретельно досліджував дитячий інтелект. Когнітивний (пізнавальний) розвиток, на його думку, забезпечує адаптацію дитини до життєвого середовища, а формування дитини завжди відбувається одним і тим самим шляхом – постадійно. Первинні рефлексії з часом замінюються дорослою логікою мислення. У дорослої людини інтелект досягає максимуму, якщо людина постійно в діяльності, у творчому пошуку, вирішує нестандартні завдання. Основа інтелектуальної діяльності формується до 35-річного віку. Отже, природні психологічні задатки людини не мають прямого зв'язку з майбутньою професійною орієнтацією. Дихотомія «психіка – професія» перетворюється на ланцюг «психіка – розвиток – інтелект – професія» [8, С. 326–329].

Якість інтелекту проявляється, коли виникає потреба у самостійному виборі, відкритті нового і творчій переробці інформації, вирішенні нестандартних питань. Для оцінки інтелекту застосовується коефіцієнт інтелектуального розвитку (IQ), який розраховують як відношення показника кількості правильних відповідей на завдання тестів до хронологічного віку дитини [4]. Експериментальними дослідженнями встановлено, що інтелект обумовлений генетичними характеристиками і факторами навколишнього середовища, зокрема, сімейними умовами. Визначити, в якому співвідношенні знаходяться ці фактори, складно, оскільки на сімейне виховання впливають соціальні складові: сімейний добробут, демократичність спілкування з батьками, рівень загальної культури, коло інтересів та інше. Між тим, цю проблему було вирішено при співставленні коефіцієнту інтелектуального розвитку прийомних і рідних дітей у сім'ях з однаковим соціально-професійним статусом (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна оцінка коефіцієнту інтелектуального розвитку (IQ)

Соціально-професійний статус сім'ї	Коефіцієнт інтелектуального розвитку	
	прийомних	рідних
Інженери, лікарі та ін.	112,6	118,6
Бізнесмени, менеджери та ін.	111,6	117,6
Висококваліфіковані працівники (робітники та службовці)	110,6	106,9
Робітники середньої кваліфікації	109,4	101,1
Некваліфіковані працівники	107,8	102,1

Джерело: [8].

Наведені дані свідчать, що зв'язок між інтелектуальним рівнем дитини і соціально-професійним статусом рідної сім'ї більш тісний, ніж між інтелектом дитини і статусом прийомної сім'ї.

Розвиток інтелекту, як і інших функцій індивідууму, залежить не тільки від генетичних факторів, але й від умов навколишнього середовища. В сучасній науці домінує думка, що значення у психічному розвитку дитини мають біологічний і соціальний фактори. Єдність генетичного і соціального фактору у психіці дитини вивчається новою галуззю – психогенетикою. Встановлено, що генетична складова у дошкільному віці відіграє незначну роль (від 10 до 20 %) у розвитку. Із віком вплив спадковості зростає і у зрілому віці сягає 80 % [8, С. 314–315]. Результати, встановлені психогенетичними дослідженнями, мають статистичний характер і стосуються популяції в цілому. Для окремого індивідууму закономірна зумовленість життєвого шляху генетичними факторами не є настільки чіткою. Останнім часом увага до вимірювання інтелекту методом тестування знизилась. У реальному житті особи, які мали високий потенціал інтелекту, не досягали професійних успіхів, і навпаки [10].

На даному етапі аналізу можна констатувати, що темперамент дитини, який не змінюється протягом життя, може впливати на майбутню професію тільки у широких межах. Наприклад, людині з холеричним темпераментом важко працювати архіваріусом або консультантом у торговому залі.

Здатності до мислення і творчості притаманні всім дітям, однак проявляються по-різному. За спеціальними або загальними здібностями (музичними, художніми, математичними, фізичними, творчими, лідерськими, психомоторними) діти є різними. Реалізація здібностей дозволяє дітям досягати високих кар'єрних успіхів. Проте спадковість визначає не конкретні показники талантів, а межі від мінімального до максимально можливого рівня. Серед психологів цей факт має назву норма реакції.

Психологічними дослідженнями встановлено, що кількість дітей із прихованою обдарованістю перевищує їх кількість з явною обдарованістю. Припускають, що кількість обдарованих складає 20–25 % від загальної чисельності учнів, серед них очевидно обдарованих дітей не більше 3 % [11, С. 26]. Виявлені характеристики можуть слугувати важливими передумовами для підготовки дітей до професійної діяльності, починаючи з дошкільного виховання.

Таким чином, для визначення функцій виховання дітей дошкільного віку з точки зору оволодіння майбутньою професією можна спиратися лише на явну обдарованість. Темперамент, інтелект, загальні здібності, риси характеру – лише психологічні якості, які треба брати до уваги у процесі навчання і профілізації школи.

Основною практикою дошкільного закладу, яка відповідає інтересам дітей, враховуючи психологічні особливості розвитку, є виховання і соціалізація. Дошкільне виховання сьогодні набуло особливої актуальності. Українська і міжнародна практика підтверджують високу ефективність інвестицій у дошкільну сферу з точки зору подальшого навчання, забезпечення сприятливих стартових можливостей для дітей, інтеграції в різноманітні соціальні групи і в суспільство у цілому. Середовище, в якому виховується дитина, повинно бути максимально сприятливим для розкриття генетичних можливостей. Відповідальність дошкільних закладів за психологічний стан дитини сьогодні різко зростає. Все чіткіше проявляється негативна тенденція втрати сім'єю виховної ролі. На це впливають різноманітні фактори: завантаженість батьків пошуком заробітку, соціальне розшарування, неуваги заможних батьків до власних обов'язків, небажання їх виконувати функцію педагогічного спілкування. Враховуючи ці аспекти, у багатьох країнах законодавчо визнано дошкільну освіту обов'язковою, в тому числі й в Україні.

Соціалізація як процес становлення особистості проходить низку етапів, яким відповідають певні види діяльності і результати. Відомий психолог Е. Еріксон розглядав соціалізаційний розвиток дитини в широкій системі соціальних відносин. На його думку, розвиток особистості визначається тими завданнями, які суспільство ставить перед нею на різних вікових етапах. Водночас, послідовність етапів розвитку дитини залежить від «біологічних начал». Дитина у процесі соціалізації проходить низку етапів і на кожному з них набуває якостей, що фіксуються у структурі особистості і зберігаються надалі. Раннє дитинство (1–3 роки) є етапом набуття відчуття «незалежності», «самостійності». На етапі дошкільного дитинства (3–6 років) дитина активно пізнає навколишній світ, моделює в ході гри стосунки дорослих, у неї формується усвідомлення прав і обов'язків. У результаті до «самостійності» додається «цілеспрямованість» [12]. В Україні визначено цілісний підхід до функціонування системи дошкільних закладів, за яким питання виховання, оздоровлення дітей, їх інтеграція в соціум поєднані з проблемними завданнями соціалізації. Законодавство України формулює завдання дошкільних закладів так: «Дошкільний навчальний заклад забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту» [13]. Із цього видно прогресивний підхід держави до концепції розвитку системи дошкільної освіти, яка охоплює широку програму інноваційних заходів з підвищення якості навчання.

Однак теперішній стан дошкільних закладів не дозволяє виконати державне завдання. Охоплення дітей дошкільного віку закладами освіти в Україні складає 60 %, у сільській місцевості – 42 %. Кількість дітей у розрахунку на 100 місць у дошкільних закладах – 119, у міських поселеннях – 130. Зміст виховних програм традиційний, модернізаційні технології, які б враховували варіативні аспекти, не розвинуті. Дошкільна освіта потребує інфраструктурного удосконалення, оскільки державні заклади не спроможні виконати замовлення суспільства. Допомогти реалізувати соціальну програму може приватний сектор дошкільної освіти. Її організаційні форми можуть бути різними: від закладів, за профілем і функціями аналогічних державним та комунальним дитячим закладам, до садків домашнього і сімейного типу, комерційних закладів розвитку дитини. Створення приватних дитячих садків може стати успішною комерційною діяльністю. Приватний бізнес не тільки відкриває додаткові можливості зайнятості для молодих, але й для осіб старшого віку. Крім того, цей вид комерційної діяльності здатний стати сферою створення нових методик виховання і

навчання, які сприятимуть підвищенню якості освітянського процесу. Експериментально відпрацьовані технології у галузі виховання дітей дошкільного віку могли б у майбутньому бути впроваджені в державну систему навчання.

В Україні працює 200 дошкільних навчальних закладів приватної форми власності, в яких виховується 10,4 тис. осіб. Питома вага цих показників у загальній мережі дошкільних закладів складає відповідно 1,3 % та 0,8 % (табл. 2). Найбільша кількість приватних дошкільних закладів розташована в Києві (32) та таких областях: Одеській (30), Запорізькій (22), Харківській (21) і Київській (15). Наведені дані показують, що попит на приватну форму виховання дітей існує переважно в місцевостях із відносно високим рівнем зайнятості й освіченості населення. У сільській місцевості в приватних дошкільних закладах навчається 563 особи, що складає 5,7 % дітей, які відвідують дошкільні заклади. Лідерами тут є Одеська область, де навчається 156 осіб (9,8 % загальної кількості дітей у приватних закладах області), Київська – 137 осіб (відповідно 20,0 %). До них наближається Дніпропетровська область із показниками 65 осіб і 15,0 % відповідно. Це свідчення того, що потреба в платних послугах дошкільних закладів є й у сільських мешканців [14].

Потужність приватних закладів дошкільної освіти нижча, ніж комунальних і державних. Їх завантаженість не перевищує встановлених норм. Кількість дітей у них у розрахунку на одне місце дорівнює 0,82. При цьому контингент вихованців у них краще забезпечений педагогічним і медичним персоналом. Об’єктивно це свідчить про сприятливіші умови виховання дітей у садках приватної форми власності. Приватні дитячі садки, у тому числі й домашні, мають перспективне значення у вирішенні соціальних проблем сучасного українського суспільства. Однак відсутність інформації про їхню діяльність, нерегламентована комерціалізація призводять до того, що вони не можуть повноцінно реалізувати свій соціальний потенціал.

Очевидно, що приватні садки потребують чіткого правового визначення і регулювання. Вони не можуть займати нішу на ринку соціальних послуг між бізнесом і самозайнятстю. Необхідно створити умови для доступу приватних дошкільних закладів до ресурсів і соціальної підтримки.

Таблиця 2. Дошкільні навчальні заклади за формами власності

Структура закладів	Кількість закладів		У % до загальної кількості			Кількість дітей	
	одиниць	%	кількість місць	кількість дітей, осіб	штатні працівники, осіб	на один садок	на одне місце
Кількість закладів, усього, у тому числі за формами власності:	15002	100	100	100	100	86,3	12
державна	97	0,6	1,0	1,0	1,1	128,9	1,13
комунальна	14705	98,1	97,8	98,2	97,7	86,5	1,21
приватна	200	1,3	1,2	0,8	1,2	52,2	0,82

Джерело: складено автором за даними статистичного бюлетеня «Дошкільна освіта України у 2014 році» (К., 2015. – 85 с.).

Інтелектуальний розвиток дитини, її підготовка до навчання – завдання не тільки дошкільних закладів. Повноцінна і гармонічна соціалізація дитини, її емоційна рівновага значною мірою залежить від сім'ї. Сьогодні гостро стоїть проблема створення сприятливого мікросоціуму для дітей на основі об'єднання зусиль дошкільних педагогів і батьків. Із цією метою необхідно розвивати таку організаційно-педагогічну модель виховання, як батьківська школа. Навчання батьків педагогічно-психологічним методам спілкування з дітьми забезпечить безболісну їх соціальну адаптацію до усе більших розумових навантажень. Розробка програми «Батьківська школа» й її впровадження мають бути завданням місцевих органів влади та їх спеціальних підрозділів.

Висновки. Розвиток системи дошкільної освіти переміщується з периферії у центр освітньої політики. Дослідження, виконані у багатьох країнах, свідчать, що якісна підготовка у ранньому віці (4–6 років) забезпечує досягнення високих соціальних і освітніх ефектів у майбутньому. У дошкільному віці формуються важливі якості характеру людини, основа її інтелектуального потенціалу, креативність, здатність до творчого пошуку. Розвиток цих якостей у сучасному суспільстві є важливою умовою соціалізації особистості. В соціально-економічній і педагогічній науці сформувались адаптаційний і діяльнісний підходи до проблеми соціалізації. Обидва засновані на механізмах соціальної взаємодії, цілеспрямованого виховання і непов'язані з орієнтацією на трудову діяльність. Функції закладів виховання дітей дошкільного віку з точки зору опанування фаху в майбутньому можуть реалізовуватись лише у випадку явної обдарованості. Сучасна модель дошкільної освіти передбачає високі освітні технології розвитку базових схильностей і здібностей дітей: уявлення, грамотності, пізнавальної діяльності, моральності. У зв'язку з цим у сфері дошкільного виховання необхідно виконати широку модернізацію освітніх програм, що забезпечить гнучкість і варіативність навчально-виховного процесу.

Однак теперішній стан дошкільних закладів не дозволяє їм ефективно виконувати свої державні завдання. Допомогти реалізувати соціальну програму здатний приватний сектор дошкільної освіти. Створення приватних дитячих садків може стати успішною комерційною діяльністю. Очевидно, що приватні садки потребують чіткого правового визначення і регулювання, принциповою особливістю яких є задоволення різносторонніх потреб населення. Їх юридичний статус не може бути таким як у підприємств, заснованих на бізнес-технологіях. Необхідно створити умови доступу приватних дошкільних закладів до бюджетних ресурсів і соціальної підтримки. Гармонійній соціалізації дитини сприятимуть об'єднання зусиль колективу дошкільних закладів і сім'ї. Для використання освітнього потенціалу сім'ї необхідна розробка і впровадження у практику сімейних стосунків спеціалізованої програми навчання дошкільному вихованню дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко Г.А., Медвідь В.В., Мудра С.В. Управління якістю професійної освіти: підготовка конкурентоспроможних випускників. – К. – Севастополь, 2013. – 340 с.
2. Волков А.Е., Кузьминов Я.И., Реморенко И.М. и др. Модель образования для инновационной экономики // Вопросы образования. – 2008. – № 1. – С. 5–32.
3. Хмелевська О.М. Досягнення Україною цілей розвитку тисячоліття у сфері освіти // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 9–20. – doi: 10.15407/dse 2013.02.009
4. Дмитренко Г.А., Ануфрієва О.Л., Брусенцева О.А. та ін. Людиноцентрична система державного управління в Україні: утопія чи шанс / за загальн. ред. Г.А. Дмитренко. – К., 2014. – 339 с.
5. Фромм Э. Иметь или быть? – М. : АСТ, 2009. – 320 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.livelib.ru/book/1000328362.

6. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности (основные положения, исследования и применение). – К. : PSY-LIA, 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.psylib.org.ua/books/hjelz01/index/htm.
7. Економічні і гуманітарні напрями розвитку соціальної інфраструктури: колект. моног. / За наук. ред. В.М. Новікова; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Інститут українсько-польської співпраці. – К., 2012. – 511 с.
8. Энциклопедия «АВАНТЕ+» – Т. 18. Человек. Ч. 2 / Глав. ред. В.А. Володин. – М., 2002. – 640 с.
9. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pedagogic.ru/books/item/fo0/500/z0000009/st000.shtml>.
10. Психология. Курс Ешко. 8.6. Интеллект [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.reading.club/chapter.php/97640/57/Makarova_-_Psihologiya_koncept_lekcii_ptm.
11. Герасимов В. Образование, знания, инновации // Человек и труд. – 2002. – № 6. – С. 26.
12. Періодизація розвитку особистості за Е. Еріксоном: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pidruchniki.com/2008021537059/psihologiya/periodizatsiya_rozvitku_eeriksonom.
13. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2628-14.
14. Дошкільна освіта України у 2014 році: Стат. бюлетень. – К., 2015. – 85 с.

REFERENCES

1. Dmytrenko, H.A., Medvid', V.V., & Mudra, S.V. (2013). *Upravlinnya yakisty profesynoyi osvity: pidhotovka konkurentospromozhnykh vypusknikiv [Quality management of vocational education: preparation of competitive graduates]*. Kyiv-Sevastopol' [in Ukrainian].
2. Volkov, A.E., Kuz'minov, Y.I., & Remorenko, I.M. (2008). Model' obrazovaniya dlya innovatsionnoy ekonomiki [The model of education for innovative economy]. *Voprosy obrazovaniya - Issues of education*. 1, 5-32. [in Russian].
3. Khmelevs'ka, O.M. (2013). Dosiaynennya Ukrayinoyu Tsiley Rozvytku Tysyacholittya u sferi osvity [Ukraine Achievement of the Millennium Development Goals in education]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika - Demography and social economy*, 2(20), 9-20 [in Ukrainian]. doi: 10.15407/dse 2013.02.009
4. Dmytrenko, H.A., Anufriyeva, O.L., & Brusyentseva, O.A. et al. (2014). *Humanocentric system of government in Ukraine: Utopia or chance*. H.A. Dmytrenko (Ed.). Kyiv.
5. Fromm, E. (2009). Imet' ili byt'? [To Have or to Be?] М. : AST. [livelib.ru](http://livelib.ru/book/1000328362) Retrieved from [www.livelib.ru](http://www.livelib.ru/book/1000328362)
6. Hjelle, L.A., Ziegler D.J. (2006). *Teoriya lichnosti [Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications]*. Kyiv : PSYLIA. psylib.org.ua Retrieved from www.psylib.org.ua/books/hjelz01/index/htm [in Russian].
7. Novikov, V.M. (Eds.). (2012). *Economic and humanitarian areas of development of the social infrastructure. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian-Polish cooperation*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Volodin, V.A. (Ed.). (2002). *Entsyklopediya «AVANTE+» [Encyclopedia «AVANTA+»]*. (Vol. 18, Human, 2). Moscow [in Russian].
9. Sukhomlynsky, V.A. (1982). O vospitanii [About upbringing]. Moscow : Politizdat. [pedagogic.ru](http://pedagogic.ru/books/item/fo0/500/z0000009/st000.shtml). Retrieved from <http://pedagogic.ru/books/item/fo0/500/z0000009/st000.shtml> [in Russian].
10. Psykholohyya. Kurs Eshko. 8.6. Intellect [Psychology. Course ESHKO. 8.6. Intellect]. (n.d.). *reading.club* Retrieved from http://www.reading.club/chapter.php/97640/57/Makarova_-_Psihologiya_koncept_lekcii_ptm [in Russian].
11. Herasymov, V. (2002). Obrazovanye, znaniya, innovatsii [Education, knowledge, innovation]. *Chelovek i trud - Human and labor*, Vol. 6, 26 [in Russian].
12. Periodyzatsiya rozvytku osobystosti za Eriksonom E. [Periodization of personality development by Erickson E.]. (n.d.). *pidruchniki.com* Retrieved from http://pidruchniki.com/2008021537059/psihologiya/periodizatsiya_rozvitku_eeriksonom [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrayiny «Pro doshkil'nu osvitu». Rozdil II. st.II. p.1. [Law of Ukraine «On Preschool Education» Section III. Article II. § 1.]. (n.d.). *zakon.rada*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2628-14> [in Ukrainian].
14. *Preschool education Ukraine in 2014*. (Stat. Newsletter). (2015). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 07.09.2015.